

Araştırma Makalesi / Research Article

ÇOKKÜLTÜRLÜ TOPLUMDA ADALET OLGUSU: JOHN RAWLS VE MICHAEL WALZER'İN GÖRÜŞLERİ

Ozan AYTEPE¹

Öz

Tarihsel olarak yirminci yüzyılın son çeyreğinden itibaren özellikle Batı toplumlarında ön plana çıkmaya başlayan ve günümüzde de etkisini artırmaya devam eden çokkültürlülük olgusunun, toplumsal konsensüs oluşturma ve toplumsal ayrışma gibi farklı sonuçlar doğurmasının altında yatan nedenleri ve adaletin bu süreçteki rolü incelenmiştir. Çalışmada, çokkültürlülüğün ulus devletler için bir alternatif olarak ortaya çıkışı, toplumlar arasında farklılık gösteren kabul ve uygulama biçimleri üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda, adaletin çokkültürlü toplumlarda birlikteliği nasıl mümkün kıldığı ve farklılıkları barındırırken toplumsal bütünlüğü nasıl sağladığı teorik bir çerçevede ele alınmıştır. Çalışmanın teorik tartışmasında, adalet ve haklar konusunda John Rawls ve Michael Walzer'in görüşleri temel alınmış ve bu iki düşünürün adalet anlayışlarının çokkültürlü toplumlarda nasıl bir zemin oluşturabileceği irdelenmiştir. Çalışmanın kapsamı, yirminci yüzyılın son çeyreğinden başlayan ve günümüze kadar olan süreci içermekte olup, özellikle Batı toplumlarındaki çokkültürlülük uygulamaları ve bu uygulamaların adalet ile olan ilişkisine odaklanmıştır. Çalışmanın sınırlılıkları, incelenen dönem ve coğrafya ile sınırlı olup, farklı coğrafyalardaki çokkültürlülük ve adalet ilişkisinin incelenmesi başka çalışmaların konusu olabilir. Bu çalışmanın önemi, çokkültürlülük ve adalet arasındaki ilişkinin daha iyi anlaşılması ve çokkültürlü toplumların karşılaştığı sorunlara adalet perspektifinden bakılarak çözüm yolları önerilmesi olacaktır. Ayrıca, John Rawls ve Michael Walzer'in adalet anlayışlarının, çokkültürlü toplumlarda toplumsal bütünlüğü sağlama ve farklılıkları barındırma konusundaki potansiyel katkıları tartışılmıştır

Anahtar Kelimeler: Çokkültürlülük, Adalet, Haklar

JEL Kodları: D63

JUSTICE IN A MULTICULTURAL SOCIETY: THE VIEWS OF JOHN RAWLS AND MICHAEL WALZER

Abstract

Historically, the phenomenon of multiculturalism, which has come to the fore especially in Western societies since the last quarter of the twentieth century and continues to increase its influence today, has been studied the underlying reasons for creating social consensus and having different consequences such as social segregation and the role of justice in this process. In the study, the emergence of multiculturalism as an alternative for nation-states, acceptance and application forms that differ between societies. In this context, how justice makes unity possible in multicultural societies and how it ensures social integrity while accommodating differences has been discussed in a theoretical framework. The theoretical discussion of the study was based on the views of John Rawls and Michael Walzer on justice and rights, and it was examined how the concepts of justice of these two thinkers can form a basis in multicultural societies. The scope of the study includes the process starting from the last quarter of the twentieth century and up to the present day, focusing especially on the practices of multiculturalism in Western societies and the relationship of these practices with justice. The limitations of the study are limited to the period and geography under study, and the study of the relationship between multiculturalism and justice in different geographies may be the subject of other studies. The importance of this study will be to better understand the relationship between multiculturalism and justice and to propose solutions to the problems faced by multicultural societies by looking from the perspective of justice. In addition, the potential contributions of John Rawls and Michael Walzer's concepts of justice to ensuring social integrity and accommodating differences in multicultural societies have been discussed

Keywords: Multiculturalism, Justice, Rights

JEL Codes: D63

¹ Arş. Gör. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, ozan.aytepe@dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3008-380X.

Başvuru Tarihi (Received): 16.02.2024 **Kabul Tarihi** (Accepted): 25.04.2024

Giriş

Çokkültürlülük, dil, din, etnisite gibi farklılıklardan kaynaklanan kültürel kimliklerin bir arada yaşama ve idame edilme durumu olarak açıklanabilir. Günümüzde, her toplum kendine özgü kültürel dinamikler ve bu dinamiklerle ilişkili çeşitliliklerle yüz yüzedir. Ancak, çeşitli etnik, kültürel, dilsel ve dinsel arka planlara sahip bireylerin bir araya geldiği toplumlarda bu çeşitlilik, özellikle benzersiz ve karmaşık sorunlar doğurabilmektedir. Bu tür toplumlarda karşılaşılan en yaygın sorunlardan biri, farklılık içeren toplulukların bir arada yaşamasını sağlamak, bu çeşitliliğin yasal bir zeminde tanınmasını ve korunmasını garantilemek ve bunun yanı sıra, tüm toplum üyeleri arasında ortak bir ulusal kimlik ve birlik duygusu geliştirebilmektir. Bu sorunlar, çokkültürlülük ve toplumsal bütünleşme çabaları açısından önemli zorluklar oluştururken, aynı zamanda sosyal, siyasal ve hukuki düzenlemelerin kapsamlı bir şekilde ele alınmasını gerektirmektedir. Çeşitliliğin bir arada yaşamasını sağlamanın ötesinde, bu farklılıkların uyum içinde bir arada var olabilmesi için toplumların daha kapsayıcı, adil ve eşitlikçi bir yapıya bürünmesi gerekmektedir.

Çokkültürlülük öncesinde toplumsal barışı tesis etme olarak algılanmaktayken, çağdaş bazı toplumlarda tek kültürcülüğe ve tekçi düşünceye karşı olarak da var olmaya başlamıştır. Aslında çokkültürlü veya çokkültürcü düşünce ve toplum algısı özellikle ulus devletlerin tekçi zihniyetinin getirmiş olduğu bir olgu olarak bakılabilir. Çünkü ulus devletin bazı toplumlarda baskıcı bazı toplumlarda da yok sayma yaklaşımı nedeniyle toplumsal barışın ve birlikteliğin çokkültürlü/çokkültürcü bir toplum anlayışıyla tesis edilebileceği düşüncesini ortaya çıkarmıştır.

Böyle bir toplumsal yapı, sadece yasal ve siyasal düzenlemelerle sağlanamayıp, aynı zamanda toplumun her kesiminden bireylerin bu çeşitliliği benimsemesi ve ulusal birlik duygusunu içselleştirmesi ile mümkün olacaktır. Bu süreç, eğitim sistemlerinden medyaya, sivil toplum kuruluşlarından hükümet politikalarına kadar geniş bir yelpazede stratejik ve kapsamlı bir yaklaşımı gerektirir. Dolayısıyla, çeşitli kültürel yapılar arasında bir denge kurulması ve bu denge üzerinden ortak bir ulusal kimlik hissinin inşa edilmesi, günümüz toplumlarının önünde duran en büyük meydan okumalardan biri olarak ön plana çıkmaktadır.

Farklı kültürlerin birlikteliğinin mevzubahis olduğu bir durumda adaletten nasıl söz edilebilir? Tarihsel olarak farklı adalet anlayışları var olmuştur. Farklı toplumsal yapılar, farklı gelenekler ve ideolojiler farklı adalet anlayışlarını oluşturmuştur. Elbette ki zamanla değişen adalet uygulamaları söz konusudur. Adalet, birlikte yaşayabilmenin ve toplum olabilmenin önkoşuludur. Toplum dediğimiz olgu birliğin ve konsensüsün eşitlikçi bir vatandaşlık duygusuyla var olan bir durumdur. Bu bağlamda toplum olma olgusu beraberinde belli kurallar da getirmektedir. Bu kurallar çokkültürlü bir toplumda var olabilmenin ön koşulu durumundadır. Muhakkak ki bazı durumlarda bir çatışma da söz konusu olacaktır. Toplum olabilmenin ve çoğunluğun düzeni/varlığı için avantajlı durumu tercih etme zorunluluğu vardır.

Her toplumun ve ideolojinin kendine ait adalet anlayışı vardır. Liberalizm, komünizm ve faşizm adalet anlayışları gibi. Peki, evrensel bir adalet anlayışından söz edebilir miyiz? Çokkültürlü bir toplumda birlikteliği sağlayıcı gerek bireysel gerek grup hakları noktasında farklı teoriler geliştirilebilir ve uygulanabilirliği tartışma konusu edilebilmelidir. Bu düşüncelerin yanında, Çokkültürlü toplumlarda gücün merkezi olmaktan çıkarılması adaleti sağlama açısından önemlidir. Günlük yaşamlarında farklı topluluklar sürekli karşı karşıya geldiklerinden, bu düzeydeki farklılıklara duyulan saygı onlar için önemlidir (Parekh 2002: 271).

Çokkültürlü toplumlar belli bir coğrafik mekân içerisinde birlikte yaşama durumu ile karşı karşıyadır. Nitekim böyle bir durum oluşmadığı/oluşturulmadığı zaman bir kopuş ve belirsizlik toplumsal birlikteliğe ve beraber yaşama kültürüne engel olacaktır. Dolayısıyla birlikte olma ve eşit bir şekilde yaşamlarını/yaşam alanlarını idame etme istenci adalet olgusunu mutlak gereklilik olarak karşımıza çıkarmaktadır. Çünkü adalet olgusu tam tesis edilmediği sürece çatışma ve kopuş

kaçınılmaz olacaktır. Peki, bunun için gerekli olan çoğulcu bir anlayış içerisinde adaletin dağıtımını mıdır?

Çoğulcu demokrasi düşüncesi, bir toplum içerisinde farklılıkların olabileceğini ve bu farklılıkların bir aradalığını yaşam alanı ve yönetim açısından öngörmektedir. Toplulukların, kendi kültürlerini, kimliklerini koruyarak yaşamaları çokkültürlü toplumların bir gereğidir. O zaman asıl soru çokkültürlü yapı içerisindeki bu toplulukların bir arada, eşit, özgür, demokratik yaşayabilmeleri için bu toplumlarda belli bir adalet anlayışı var mıdır? Evrensel bir adalet durumu mevzubahis midir? Bu anlamda klasik ve modern evrensel teorilerin ortaya atmış olduğu adalet ilkeleri bulunmaktadır. Rawls ve Walzer'ın öne sürmüş olduğu düşünceler çokkültürlü toplumlarda adalet durumuna birer katkı niteliğindedir. Bu iki önemli teorisyen yeri geldiğinde bireysel hak ve özgürlükleri öngörürken bazen de adalet olgusunun bir siyasi pazarlık konusu olamayacağını belirtmişlerdir. Sonuç olarak çokkültürlü bir toplumda adaletin bireysel haklar noktasında mı yoksa grup hakları noktasında mı olacağı durumu tartışılmaktadır.

1. John RAWLS: Rasyonel Bireylerin Adaletin İlkeleriyle Buluşması

John Rawls, çağdaş siyaset felsefesinin önde gelen düşünürlerinden biri olup, adalet teorisi üzerine önemli katkılarda bulunmuştur. Rawls'un adalet teorisi, 1971 yılında yayımlanan "A Theory of Justice" adlı eserinde ortaya konmuştur (Rawls, 1971). Rawls'ün adalet teorisi, toplumun temel kurumlarının, adaletin iki ilkesine dayalı olarak düzenlenmesi gerektiğini savunur. Bu makalede, Rawls'ün adalet teorisi ve bu teorinin toplum sözleşmesi bağlamındaki önemi üzerinde durulacaktır.

Adalet olgusu üzerine düşüncelerini tartışma konusu yaptığımız düşünürlerden John Rawls için önemli olan bazı noktalar vardır. Toplumun temelini oluşturan sosyal, ekonomik ve politik kurumların adaletin sağlanması çokkültürlü yapı içerisindeki kimliklerin vatandaşlık haklarının sağlanmasında önemli olduğunu görülmüştür. Bu kurumların hakların kullanılma biçimi etkilediğini görmekteyiz. Rawls için "Adalet" in önemli olduğu görülmektedir. Bu kurumların yöneten ilkeler rasyonel bir şekilde elde edilmeli ve bu ilkeler bir kez belirlendikten sonra değiştirilmemelidir (Parekh, 2002: 104). Çünkü bu birlikteliğin toplumsal aktarım olarak ilerleyebilmesi için mevcut durumun politik bir sahaya ve düşünceye bırakılmamasının gerekliliği görülmektedir. Rawls bir meşruiyet sorunsalından başlayarak siyasal adalet anlayışına ulaşmaya çalışmaz. Ancak Rawls'un siyasal adalet anlayışı sonuçta bizi vatandaşlar arasındaki ilişkiyi düzenleyen siyasal adaletin ilkeleri dolayısıyla bir meşruiyet anlayışına götürür (Keyman, 2002: 107). Rawls, siyasal adalet kavramını herhangi bir erdem veya ilke olarak değil, siyasal ve yasal bir düzenin meşruiyetini sağlayan bir ilke olarak geliştirmeye çalışır (Keyman, 2002: 107). Bu bağlamda Rawls, adalet anlayışını çoğunluğun mutluluğuna karşı bireyin dezavantajlı duruma düşmesine karşıdır. Rawls'un felsefesi, teorik bir çerçeve şeklinde detaylandığı "hakkaniyet olarak adalet" kavramı etrafında yoğunlaşmıştır. Onun teorisi öncelikli olarak bir toplumun temel yapısını yönetmesi gereken ilkelerle ilgilenmektedir. Rawls, hak ve görevlerin bireyler arasında nasıl dağıtıldığına, sosyal ve ekonomik avantajların nasıl dağıtılması gerektiğine bakmaktadır.

Amerikan siyaset felsefecisi olan Rawls, Adalet Teorisi eserinde hakkaniyet olarak adalet teorisini geliştirmiştir. Rawls' un adalet teorisi iki amaca yöneliktir. Birinci amacı, ahlaki yargılarımızla, alternatif teorilerin önerdiği ilkelerden daha iyi uyum gösterecek az sayıda adalet ilkesi belirlemek. İkincisi amaç ise, faydacılık ve rasyonel sezgiciliğe alternatif evrensel bir teori geliştirmedir. Rawls, faydacı teorileri amaca yönelik olduğu için eleştirmektedir. Evrensel adaletin amaçsal bir temel üzerinde oturtulamayacağını söylemektedir. Rawls'a göre ancak amacı olmayan adalet ilkeleri, çağdaş bir toplumdaki anlayışlar ile çatışmayacak aksine bir uyum içerisinde olacaktır. Rawls bu düşüncesini akli bir zemine oturtmak için, sosyal sözleşme teorilerindeki tabiat haline karşılık gelen bir durum üzerine tahayyül etmektedir.

Çokkültürlü toplumda söz konusu adalet anlayışının toplumda mevcut adalet yargılarını yansıtacak bir niteliğe sahip olması gerekir. Rawls, belirtilen şartlar altında bir araya gelen tarafların iki adalet ilkesi üzerinde anlaşmaya varacaklarını öngörmektedir. Birinci ilke, herkesin başkalarının aynı hürriyeti ile bağdaşan en geniş temel hürriyete sahip olmak konusunda eşit hakkı vardır. İkinci ilke, sosyal ve ekonomik eşitsizlikler hem herkesin yararına olacak hem de mevkiler ve görevlerin herkese açık olmasını sağlayacak şekilde ayarlanmalıdır (Yayla, 2000: 85).

Birlikte yaşamanın ana tema olduğu çokkültürlü yapılara Rawls haklar noktasında farklı bakmaktadır. Rawls adalet noktasında belirtmiş olduğu görüşünde bireysel hakları grup haklarına öncelikle. Çünkü ona göre bireyin hakları teminat altına alınması grup haklarından öncedir. Bu yönüyle liberalizmin bireyci düşüncesinin esas alan Rawls “Bazı insanların, diğer bazılarının özgürlüğünü kaybetmesi pahasına “daha iyi” olanı paylaşması asla haklı görülemez. Adalet anlayışı, birkaç kişinin, çoğunluğun mutluluğu adına feda edilmesine izin vermez.

Bir Adalet Kuramı adlı kitabında Rawls, " hakkaniyet olarak adalet" fikrini savunurken faydacı bir adalet düşüncesinden ziyade toplumsal adaletin sağlanması temennisi içerisindedir. Bir başka kitabı olan “siyasal liberalizm” de ise bir sözleşmeden bahsetmektedir. Rawls bu sözleşmede “toplumun bazı üyelerini değil hepsini kapsayan bunların arasında birtakım konum ve bununla ilgili rol taşıyan bireyler olarak değil toplumun üyeleri(vatandaşlar) olarak yapılan farazi bir anlaşmadır.” (Rawls, 2007: 290) demektedir. Rawls bu düşüncesini kantçı ifadesiyle “hakkaniyet olarak adalet” diye ifade etmektedir.

Rawls’a göre demokratik toplumların politik kültürlerinin temelinde insanların özgür ve eşit olduğu fikri ile toplumun bu insanlar arasında gönüllü bir iş birliği sistemi olduğu fikri vardır. Rawls, adalet ilkelerine demokratik toplumların politik kültürlerinden yararlanarak vardığından bu ilkelerin ahlaki geçerliliklerini tamamen bu toplumlarla sınırlı tutar ve göreceli bir adalet ilkeleri tanımı yapma riskine girer. Aynı zamanda ilkelerin çağdaş yaşamın katı gerçeklerinden ibaret olmayıp hakiki bir normatif güce sahip olduklarını da göstermek zorundadır. (Parekh, 2002:106) Bu bağlamda Rawls’un çokkültürlülük ya da çoğulluk realitesine liberal eksenli politik bir adalet düşüncesidir. Rawls’a ait bir başka kavram olan “temel yapı” düşüncesine baktığımızda toplumun arkasındaki kurumları ve mülkiyet sahiplerini eşitlemek için çeşitli düzenlemeler barındıran ve asıl amacı gelir, miras ve vergileri arka plan adaletine aykırı eğilimleri düzeltme ve tesis etmeye yönelik işlemleri içeren bir kavram olduğu görülmektedir.

Rawls, temel yapı ile başladığını ve bu yapının arka plan adaletini korumak için ne türlü ayarlamalar yapması gerektiğini bulma düşüncesindedir. Bu anlamda Rawls’un temel amacı, “temel yapı ile bireylere ve birliklere belli işlemlerde takip edilmek üzere doğrudan uygulanan kurallar arasında kurumsal bir iş bölümüdür.”(Rawls, 2007: 299) bu bağlamda kurumsal bir iş bölümünün kurulması halinde bireyler ve birlikler bu kavram çerçevesinde amaca daha etkin takip imkânına kavuşmuş olacaklardır. Ve bu anlamda toplumsal arka plan adaletinin korunduğundan da emin olmuş olurlar.

Rawls, politik liberalizm kavramını temellendirirken üç varsayımdan hareket etmektedir. İlk olarak “adalet toplumun birinci erdemidir ve üzerinde anlaşma sağlamak politik istikrarın zorunlu ön şartıdır. İkincisi, yalnızca Rawls’un önerdiği iki adalet ilkesi, insanların özgürlüğü ve eşitliği kavramı ile toplumun gönüllü bir iş birliği sistemi olduğu kavramıyla uyumludur. Rawls iyilik kavramlarının çoğulluğunu kabul etmeye çok istekli olmasına rağmen bunun adalet ilkeleri içinde geçerli olabileceğini düşünmez. Üçüncüsü, ilkeler müstakildir ve kapsamlı bir liberalizm gerektirmezler.” (Parekh 2002:109) bu bağlamda Rawls devlet ve kurumlarının bağlı oldukları düşünce ekseninde politik adalet kavramını kullanarak bireyi yani vatandaşları teşvik etmelidir. Bu düşünceden anlaşılacağı üzere Rawls çokkültürlü bir toplumda vatandaşın katılımının önemini vurgulamaktadır.

Rawls'un teorisine çokkültürlü toplumlarda adalet noktasında bakıldığında toplumsal eşitsizliklerde genel bir avantaj durumu söz konusu ise kabul görmektedir. Ve fakat eşit bir paylaşım adaletin gereğidir. Grup ya da çoğunluğun yararı söz konusu olduğu zaman da bile özgürlükler temel unsur olmalıdır. Dolayısıyla çalışmanın başında da ifade edildiği üzere bazı haklar politik düşünceye ve politik pazarlığa konu ve malzeme edilemeyeceğinin önemini vurgulamaktadır.

Rawls'un adalet teorisi, çokkültürlü toplumlar için önemli bir bakış sağlar. Özellikle, eşit temel haklar ve özgürlükler ilkesi, farklı kültürel grupların hak ve özgürlüklerini korumayı hedeflemektedir (Armağan, 2007). Bununla birlikte, Rawls'un teorisi, kültürel özgürlüklerin sınırları ve çokkültürlü toplumda eşitlik sağlama yöntemleri konusunda önemli katkılarda sağlamıştır (Yılmaz, 2013: 226).

1.1. Rawls'ün Adalet Teorisi ve Adaletin İki İlkesi

John Rawls'un teorisinin odak noktası, toplum içerisinde refahın, hakların ve özgürlüklerin bireyler arasında adil bir şekilde nasıl paylaşılması gerektiğiyle ilgilidir. Bu bakış açısıyla Rawls, idealist bir perspektife sahip olmakla birlikte, teorisinin pratikte uygulanabilirliğine ve somut ilkeler sunma kapasitesine de büyük önem verir. Bu çift yönlü yaklaşım, Rawls'un teorisini hem idealist hem de gerçekçi bir felsefe yapar ve çağdaş toplumların karşılaştığı adalet sorunlarına çözüm getirebilecek bir yapı sunar.

Rawls, rasyonel bireylerin, adaletin iki ilkesi üzerinde oybirliğiyle anlaşacağını öne sürmektedir. Rawls'a göre adaletin birinci ilkesi, her bireyin, başkalarının benzer özgürlükleriyle uyumlu en kapsamlı temel özgürlüklere eşit hakka sahip olması gerektiği düşüncesidir. Bu düşünceye konuşma, toplanma ve vicdan gibi özgürlükler de dâhildir. Bir diğer ilkesi ise (farklılık ilkesi), sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin hem herkesin yararına olması makul olarak beklenecek hem de herkese açık olan pozisyon ve makamlara bağlı olacak şekilde düzenlenmesi gerektiğini savunur. Adil fırsat eşitliği toplumun en az avantajlı üyelerinin refahına öncelik verir ve eşitsizliklere yalnızca en az durumdakilerin yararına olması durumunda izin verir (Rawls, 1971:65-66).

John Rawls, adalet teorisinde evrensel geçerlilik iddiasıyla modern politik felsefeye önemli bir katkıda bulunmuştur. Onun teorisi, normatif bir çerçevede, adaletin genel ilkelerini formüle etmeyi amaçlar. Bu çerçevede Rawls, adalet anlayışını iki temel özelliğe dayandırır: genellik ve evrensellik. Bu özellikler, dünya genelinde farklı toplumların karşılaştığı adaletsizlik ve eşitsizlik sorunlarına çözüm getirebilecek bir yöntem sunar. Rawls'ın teorisinin temel amacı, farklı kültürel, sosyal ve ekonomik yapıya sahip toplumlar arasında dahi uygulanabilir evrensel adalet ilkelerini belirlemektir. Bu kapsamda, Rawls, toplumların karşılaştığı sorunları temel alarak, bu sorunlara evrensel bir çözüm önerisi getirecek ilkeleri ortaya koymayı hedefler. Bu ilkelerin belirlenmesinde, Rawls'ın "bilgisizlik perdesi" kavramı üzerine kurduğu düşünsel deney, bireylerin toplumsal konumlarından bağımsız olarak adil ilkeler üzerinde tarafsız bir şekilde anlaşabilecekleri bir yöntem sunar. Rawls'ın adalet anlayışı, toplumların karşılaştığı adaletsizlik ve eşitsizlikleri çözme amacı güder. Bu amaca ulaşmak için, bireylerin toplumsal konumları, yetenekleri veya sosyal sınıfları gibi özel çıkarlarını bir kenara bırakabilecekleri bir anlaşma durumunu hayal eder (Rawls, 1971). Bu, Rawls'ın adalet teorisinin temelini oluşturur ve evrensel adalet ilkelerinin belirlenmesinde kritik bir rol oynar. Rawls'ın adalet teorisinde vurguladığı genellik ve evrensellik özellikleri, onun adalet anlayışının sadece belirli bir topluma değil, dünyanın dört bir yanındaki farklı toplum yapılarına uygulanabilirliğini ifade eder. Bu, Rawls'ın teorisini, küresel adalet sorunlarına yönelik evrensel bir çözüm önerisi olarak öne çıkarır.

John Rawls'a göre, insanların adalet ihtiyacı, toplumsal yaşantının temel dinamiklerinden kaynaklanır. Toplum, bir yandan karşılıklı menfaatler temelinde oluşturulan bir iş birliği alanı olarak işlev görürken, diğer yandan da farklı bireysel ve grup çıkarlarının çatışma potansiyelini içinde barındırır. Bu çatışma potansiyeli, toplumda bir arada yaşamının zorunlu kıldığı koşullar

çerçevesinde, malların, refahın ve temel hak ve özgürlüklerin nasıl dağıtılacağı sorununu ortaya çıkarır. Rawls, bu sorunların adil bir şekilde çözülebilmesi için toplumda belli başlı adalet ilkelerinin var olması gerektiğini savunur. Bu ilkeler, toplumun adalet ihtiyacını karşılamak üzere tasarlanmıştır ve adaletin gerçekleştirilmesi için zemin hazırlar.

Rawls'un teorisinde adalet, bireyler arasında bir uzlaşma sağlamayı amaçlar. Bu uzlaşma, toplumun farklı kesimlerinin çıkarlarının dengelenmesi ve çatışmaların adil bir temelde çözülmesi yoluyla elde edilir. Rawls, adaletin koşullarını, toplumsal iş birliğinin gerekliliği ve çıkar çatışmalarının kaçınılmazlığı bağlamında ele alır. Bu çerçevede, adalet ilkeleri, toplumun her üyesinin haklarına ve refahına saygı gösterilmesini sağlayacak şekilde tasarlanmalıdır. Adaletin bu koşulları, toplumsal yaşamın hem zorunlu hem de kaçınılmaz sonuçlarıdır. Toplumun adalet ihtiyacı, bireylerin ve grupların karşılıklı bağımlılıkları, çıkarları ve çatışmaları nedeniyle ortaya çıkar. Rawls'un adalet teorisinde öne sürülen ilkeler, bu ihtiyacı karşılayacak şekilde toplumsal sözleşme teorisine dayanır. Bu ilkeler, toplumun temel yapısını oluşturan kurumların nasıl şekillendirilmesi gerektiğine dair genel bir çerçeve sunar ve bireylerin adil bir toplumda nasıl muamele görmesi gerektiğini belirler. Rawls'un adalet anlayışı, toplumun temel yapısının ve toplumsal yaşamın koşullarının bir yansımasıdır. Adalet ihtiyacı, bireylerin ve grupların çıkarlarının çatışma potansiyelini ve karşılıklı bağımlılıklarını dikkate alarak, toplumun her üyesi için adil bir yaşam alanı oluşturma çabasıdır. Rawls, bu çerçevede adalet ilkelerini, toplumsal yaşamın kaçınılmaz koşullarına bir yanıt olarak kurgular.

John Rawls'un adalet anlayışı, hakkaniyet kavramını merkeze alarak, ahlaki veya metafizik bir doktrinden ziyade, adil bir toplum düzeninin nasıl kurulabileceğine dair somut ilkeler ve yöntemler sunar. Bu çerçevede, Rawls'un adalet teorisi, karar alma süreçlerinde, seçimlerde ve tercih yapma eyleminde adaleti bir eğilim olarak ele alır. Bu yaklaşım, adaleti anlama ve ona ulaşma yolunda bireylerin rasyonel ve özgür iradelerini vurgular.

Rawls, "orijinal pozisyon" ve "bilgisizlik perdesi" kavramlarıyla, bireylerin sosyal konumlarını veya kişisel çıkarlarını bilmeden adil bir toplum düzeni üzerinde anlaşmaları gerektiğini savunur. Bu düşünsel yapı, hakkaniyet olarak adaletin, kamusal alanı şekillendirme ve adalet ilkelerini hayata geçirme potansiyeline sahiptir. Bu durum, adaletin sadece teorik bir tartışma konusu olmadığını, aynı zamanda pratikte uygulanabilir ve yaşayan bir felsefe olabileceğini gösterir. Rawls'a göre hakkaniyet olarak adalet, toplumun temelini, nesilden nesile devredilen ve özgür, eşit bireylerin sosyal iş birliğine dayalı bir sistem olarak görür. Bu sistem, vatandaşların rasyonel ve özgür bireyler olarak bir araya geldikleri, kişisel görüşlerini, hedeflerini ve dünya görüşlerini serbestçe ifade edebildikleri bir kamusal alanı ima eder. Rawls, bu kamusal alanın, bireylerin iyi bir yaşam arayışını sürdürebilmeleri için gerekli olan tolerans, saygı ve özgürlük değerlerine dayandığını vurgular. Bu perspektif, liberal düşüncenin temelini oluşturur; çünkü farklı hedefleri ve yaşam tarzlarını desteklerken, toplumun çeşitliliğini ve bireylerin iyi bir yaşam arayışındaki özgürlüğünü önemser. Rawls'un yaklaşımı, toplumun her bireyin belirli bir değer sistemine uymaya zorlanmadığı, herkesin birbirini tolere ettiği ve saygı duyduğu bir ortamda özgürce seçtikleri yaşam tarzlarını sürdürebilecekleri bir yapı önerir. Böylece, Rawls, bireyin özgürlüğünü ve toplum içindeki çeşitliliği koruyan, hakkaniyet temelli bir adalet anlayışını savunur. Bu anlayış, adaleti sadece teorik bir ideal olarak değil, aynı zamanda toplumsal bir gerçeklik olarak ele alır ve toplumun adil bir iş birliği sistemine dayalı olarak nasıl düzenlenebileceğine dair somut ilkeler sunar (Rawls, 1972).

2. Michael Walzer

Michael Walzer, adalet teorisini "Spheres of Justice: A Defense of Pluralism and Equality" (1983) adlı eserinde ortaya koymuştur. Walzer, adaletin, toplumun farklı alanlarında (örneğin ekonomi, eğitim, siyaset) eşitlik ve özgürlüğü sağlayan bir dizi norm ve değerler bütünü olarak

tanımlamaktadır. Walzer'ın teorisinin temelinde, adaletin sadece tek bir ilke veya değer üzerinden değil, çok boyutlu ve çeşitli alanlarda uygulanabileceği yatar (Walzer, 1983:10-12).

Walzer, "adalet alanları" (spheres of justice) adını verdiği bu alanlarda, her birinin kendi içinde özgül norm ve değerlere sahip olduğunu ve adaletin bu norm ve değerler doğrultusunda sağlanabileceğini savunur (Walzer, 1983: 31-32). Böylelikle, Walzer'ın adalet teorisi, farklı sosyal alanlarda eşitlik ve özgürlük sağlamak amacıyla, her alan için uygun olan adalet anlayışını geliştirmeye çalışır. Walzer'ın adalet teorisi, çokkültürlü toplumlar için özellikle önemlidir, çünkü farklı kültürel grupların özgürlüklerini ve haklarını korumaya yönelik bir yaklaşım sunar. Walzer, adaletin kültürel gruplar arasında diyalog ve müzakere ile sağlanabileceğini vurgular (Walzer, 1983: 314-315). Bu yaklaşım, çokkültürlü toplumların çeşitli değer ve normlarını dikkate alarak adaleti sağlamaya çalışır (Göğüş, 2012: 34-35). Özellikle, Walzer'ın "kültürel pluralizm" olarak adlandırılan anlayışı, çokkültürlü toplumlar için önemli bir temel sunar. Kültürel pluralizm, toplumun farklı kültürel gruplarının değer ve normlarını kabul eden ve onlara saygı gösteren bir yaklaşımdır (Walzer, 1993: 11-12). Bu anlayışa göre, adaletin sağlanması için farklı kültürel gruplar arasında diyalog ve iş birliğine dayalı bir süreç gereklidir (Can, 2015: 87-88).

Michael Walzer'ın adalet teorisi, çokkültürlü toplumlar için önemli bir yaklaşım sunsa da bazı eleştirilere maruz kalmıştır. Bu eleştirilerin başında, Walzer'ın teorisinin kültürel gruplar arasında eşitlik sağlama konusunda yetersiz kalabileceği iddiası gelir (Hart, 2000: 6-87). Bazı eleştirmenler, Walzer'ın adalet alanları yaklaşımının, belirli kültürel grupların hak ve özgürlüklerini sınırlayabileceğini ve sosyal eşitsizliklere yol açabileceğini savunur (Taylor, 1994: 28-39). Bir başka eleştiri ise, Walzer'ın teorisinin belirli değer ve normların evrenselliğini sorgulamasıdır. Walzer, adalet alanlarının farklı sosyal ve kültürel bağlamlarda uygulanabilir olduğunu savunurken, bazı eleştirmenler bu anlayışın, insan hakları ve evrensel değerler gibi kavramları göz ardı edebileceğini belirtir (Nussbaum, 2000: 81-82). Buna karşılık, Walzer ve onun destekçileri, eleştirilere yanıt olarak, adalet alanlarının esnek ve çok boyutlu yapısının, farklı kültürel gruplar arasında eşitlik ve adaleti sağlamaya yönelik önemli bir çerçeve sunduğunu savunur (Göğüş, 2012: 39-40). Walzer'ın teorisi, diyalog ve müzakere temelli bir adalet anlayışıyla, çokkültürlü toplumların farklı değer ve normlarını dikkate alarak adaleti sağlama yolunda önemli adımlar atabilir. Michael Walzer'ın adalet teorisi, çokkültürlü toplumlar için önemli bir perspektif sunarak, farklı sosyal alanlarda adaletin sağlanabileceğini öne sürer. Kültürel plüralizm ve adalet alanları kavramlarıyla, Walzer, farklı kültürel grupların hak ve özgürlüklerini koruyarak, adalet ve eşitlik sağlama konusunda önemli bir yaklaşım geliştirir. Bu teori, eleştirilere rağmen, çokkültürlü toplumların adalet anlayışlarını ve uygulamalarını geliştirmek için önemli bir temel sağlar.

Michael Walzer'ın adalet teorisi, çokkültürlü toplumlar için önemli bir çerçeve sunmasına rağmen, uygulamada karşılaşılan zorluklar ve çelişkiler de dikkate alınmalıdır. Özellikle, kültürel gruplar arasında diyalog ve müzakere süreçlerinin ne kadar etkili olduğu, sosyal ve siyasi bağlamın önemli bir rol oynadığı bir sorundur (Kymlicka, 2002: 56-58). Bu nedenle, Walzer'ın adalet teorisi, çokkültürlü toplumlar için adaletin sağlanması yolunda önemli bir rehber olsa da gerçek dünya koşullarında etkili bir çözüm sunmak için, farklı sosyal ve siyasi bağlamlarda uygulanabilirliği test edilmelidir. Ayrıca, Walzer'ın adalet teorisi, kültürel gruplar arasındaki güç dengesini ve eşitsizlikleri dikkate almalıdır. Çokkültürlü toplumlar içinde, bazı kültürel gruplar diğerlerinden daha avantajlı konumda olabilir ve bu durum, adalet alanları ve diyalog süreçlerinin işleyişini etkileyebilir (Young, 1990: 61-62). Bu nedenle, Walzer'ın teorisinin, adaleti sağlamak için güç dengesini ve sosyal eşitsizlikleri ele alacak şekilde geliştirilmesi önemlidir. Michael Walzer'ın adalet teorisi, çokkültürlü toplumlar için önemli bir yaklaşım sunmakla birlikte, bu teorisinin uygulanabilirliği ve etkinliği konusunda dikkatli olunmalıdır. Walzer'ın teorisi, farklı sosyal ve siyasi bağlamlarda uygulanarak ve güç dengesini ve sosyal eşitsizlikleri dikkate alarak daha etkili bir adalet anlayışı sunabilir.

Michael Walzer, John Rawls'ın adalet teorisine alternatif bir bakış açısı sunar ve evrensel bir adalet anlayışının mümkün olmadığını savunur. Walzer'a göre adalet, belirli bir toplumun, belirli bir zaman diliminde ortaya çıkan ihtiyaçlara yanıt olarak ürettiği özgün bir olgudur. Bu perspektife göre, adalet anlayışı, her toplumun kendi iç dinamikleri ve değer yargıları çerçevesinde şekillenir ve bu nedenle dışarıdan bir modelin uygulanması yerine, her toplumun adaleti kendi koşulları içinde anlamlandırması ve uygulaması gerekir. Walzer, adaleti tanımlamanın ötesinde, adaletin nasıl dağıtılacağına odaklanır ve her toplumun kendine has iyi ve kötü anlayışları olduğunu vurgular. Bu çeşitlilik, adaletin sadece spesifik ve yerel bağlamlarda anlaşılabilir ve gerçekleştirilebilir olduğu fikrini destekler. Walzer'in yaklaşımı, toplumsal adaletin, her toplumun kendi tarihinden, kültüründen ve sosyal yapısından beslenen dinamik ve değişken bir süreç olarak görülmesini savunur. Bu bakış açısı, adaletin evrensel ilkelerle değil, toplumsal pratikler ve yerel değerlerle şekillendiğini öne sürer, böylece adaletin gerçekleştirilmesi, her toplumun kendi içerisinde gelişen bir süreci ifade eder.

Michael Walzer'ın teorisi, John Rawls'un bireyci liberalizmine karşı bir komüniter yaklaşım sergiler. Walzer, adalet anlayışını bireyler üzerinden değil, topluluklar üzerinden şekillendirme eğilimindedir. Bu bakış açısıyla, Walzer, toplumu, bireylerin ötesinde, bir bütün olarak ele alınması gereken bir varlık olarak görür ve topluluğun değerlerini, ihtiyaçlarını ve geleneklerini adaletin temeli olarak kabul eder. Bu yüzden Walzer, soyut ve evrensel prensiplere dayanan, faydacı ve hak temelli dağıtıcı adalet teorilerine bir alternatif sunar. Ona göre bu tür teoriler, toplumsal gerçekliğin karmaşıklığına ve çeşitliliğine yeterince yanıt veremeyen, kurumsal düzenlemelerde uygulanması zor olan yaklaşımlardır. Walzer, Rawls'un teorisinin, gerçek dünya toplumlarının yapısına ve dinamiklerine uyum sağlamada yetersiz kalacağını öne sürer. Bu eleştiri, Rawls'un evrensel adalet ilkelerinin, farklı kültürel, tarihi ve sosyal bağlamlardaki toplumların özgün ihtiyaçları ve değerleriyle tam olarak örtüşmeyebileceği fikrine dayanır. Walzer'a göre, adaletin gerçekleştirilmesi, her toplumun kendine has özelliklerine ve üyelerinin paylaştığı değerlere dayanmalıdır. Bu nedenle adalet, topluluk merkezli bir yaklaşımla, yerel bağlamlarda, toplumun kendine özgü koşulları içinde tanımlanmalı ve uygulanmalıdır. Walzer'ın teorisi, Rawls'un bireyci ve evrenselci yaklaşımına karşı, toplumsal bağlamı ve topluluk değerlerini ön plana çıkaran bir komüniter perspektif sunar. Bu yaklaşım, adaleti, her toplumun iç dinamikleri ve topluluk değerleri doğrultusunda şekillendiren, daha yerel ve pratik bir süreç olarak ele alır.

Michael Walzer'a göre, normatif anlamda evrensel bir adalet düzeni bulunmamaktadır; adalet, belirli topluluklara özgüdür ve her topluluğun kültürü, dini ve siyasal düzeni farklılık gösterir. Bu çeşitlilik, adaletin toplumsal bağlama ve topluluğun ortak değerleri çerçevesinde anlaşılmasını gerektirir. Walzer, bu nedenle evrensel bir adalet anlayışının var olamayacağını, çünkü her topluluğun bütünsel ve homojen bir bakış açısına sahip olmasının mümkün olmadığını ileri sürer. Bu görüşe göre, adalet kavramı, toplumsal yapılar ve değerler bağlamında şekillenir ve bu nedenle görecelidir. Ancak, Walzer adaletin göreceli doğasını kabul etse de adaletin inşasını iki temel ilkeye dayandırır. Birincisi, her bireyin kendi payına düşeni alması gerektiği; ikincisi ise, sosyal değerlerin toplumun içsel dinamikleri ve değerleri doğrultusunda dağıtılması gerektiğidir. Bu ilkeler, adaletin toplumsal bağlamda nasıl şekillendirilmesi gerektiğine dair bir çerçeve sunar ve her toplumun kendi değerlerine ve ihtiyaçlarına göre adaleti tanımlaması ve uygulaması gerektiğini vurgular. Walzer'ın yaklaşımı, adaletin mutlak ve evrensel ilkelerden ziyade, her toplumun kendine özgü koşulları içinde anlaşılması ve gerçekleştirilmesi gereken dinamik bir süreç olarak görülmesini savunur. Bu bakış açısı, adaletin toplumsal bağlamın derin bir anlayışını gerektirir ve toplulukların kendi iç dinamiklerine ve değerlerine saygı duyulmasının önemini vurgular. Dolayısıyla, Walzer'ın teorisi, adaletin göreceli ve topluluk merkezli doğasını öne çıkarırken, aynı zamanda adaletin nasıl tanımlanıp dağıtılacağına dair somut ilkeler de sunar. Bu yaklaşım, adaletin çeşitli toplumsal yapılar ve değerler ışığında nasıl şekillendirileceğine dair kapsamlı bir çerçeve sağlar (Rosenblum, 1984: 582).

Walzer teorisinde bazı adalet alanlarından bahsetmektedir: toplum üyeliği, güvenlik ve refah, kamu makam ve mevkileri, eğitim, zor işler, serbest zaman, akrabalık, sevgi, aşk, ilahi lütuf. Walzer için siyasi güç adalet alanı için önemlidir. Çünkü bu güç diğer sosyal alanları gibi değildir. Çünkü sosyal sınırları ve alanları siyasi güç belirlemektedir. Dolayısıyla bir toplum politik anlamda örgütlenmezse toplumsal adalet anlamsızlaşacaktır. Walzer'ın belirlemiş olduğu ilk adalet alanı toplum üyeliğidir. Walzer'a göre "bir sosyal adalet teorisi üyelik haklarını tespit etmekle işe başlamalıdır." (Walzer, aktaran: Balı,1983:63) Çünkü adalet alanı için önemli olan topluma üye olmaktır.

Walzer teorisinde bir topluluk arar dolayısıyla komüniteryanizm önemlidir. Bu anlamdaki bu ısrarı teorisinin eleştirilebilir yanlarını görmemizi sağlamaktadır. Walzer'in teorisini yetersiz kılan asıl eksiklik "adaleti temelde kültürel öğelerle etkileşim içerisinde anlamaya çalışırken, kültürel değerleri, aslında hiç de homojen bir yapı arz etmeyen siyasal toplumda paylaşılan değerler sistemine irca etmiş bulunmasıdır." (Balı, 2001:181) Walzer, için siyasal durum ve siyasal toplum önemli unsurlardır. Bu bağlamda çokkültürlülük noktasında adaletin sağlanması ya da dağıtımını tek oğudan beklemek eksik olacaktır. Walzer'e göre adalet kültürel bir durumdur. Dolayısıyla evrensel bir durum söz konusu olamamaktadır. Bu yönüyle Rawls dan ayrılmaktadır. Adalet noktasında toplulukların determinist bir durumu söz konusudur.

Topluluklar, bireyi sosyal ve kültürel olarak ele almaktadırlar. Ve fakat Liberal siyaset, vatandaşların ahlaki ve inanç temelli düşüncelerine karşı devlet erkinin tarafsızlığı söz konusudur. Dolaylar birey hakları ve dağıtımını noktasında bir anlaşmazlık söz konudur. Bu bağlamda Walzer'in teorisi çoğul bir yaklaşım içinde olduğu görülmektedir. Walzer'ın teorisi, "basit eşitlik"ten "karmaşık eşitliğe" bir geçiştir ve postmodern zamanlara uygun bir söyleme sahiptir. Aynılıktan ziyade farklılık politikasından ilham alır. Yani monist değil çoğulcudur. (Rustin, aktarı: Topakkaya 1996: 1-3). Çünkü modern toplum dinamiktir, geçişken ve çok yönlüdür. Teori, Carens tarafından Rawls'un kuramı kadar açık olmamakla eleştirilmektedir. Carens'a göre Rawls, her ayrıntıyı birbirine bağlayıp açık biçimde bir mühendis titizliğiyle teorisini şekillendirmiş, Walzer ise daha ziyade impressyonist bir ressam edasıyla karmaşık bir teori ortaya koymuştur (Carens, aktaran: Topakkaya 1996: 47).

3. Rawls ve Walzer'ın Görüşlerinin Çokkültürlü Toplumda Adalet Olgusu Üzerine Etkisi

John Rawls ve Michael Walzer'ın adalet teorileri, çokkültürlü toplumlar açısından farklı bakış açıları sunmaktadır. Rawls'un yaklaşımı, evrensel bir adalet anlayışını temel alır ve bireylerin eşit haklara ve özgürlüklere sahip olduğu bir düzeni savunur. Bu teori, bireyler arasındaki farklılıklardan bağımsız, genel geçer ilkeler üzerinden adaletin sağlanabileceği bir çerçeve önerir. Öte yandan, Walzer'ın teorisi, kültürel çeşitliliği ve toplumsal gruplar arasındaki değer farklılıklarını ön plana çıkararak, adaletin toplumsal bağlama özgü olarak ele alınması gerektiğini vurgular. Walzer'a göre, adaletin sağlanabilmesi için bir toplumun kültürel, dini ve siyasal yapısının dikkate alınması şarttır ve bu, adaletin evrensel bir modelle değil, toplumsal özelliklere uygun şekilde tasarlanması gerektiğini gösterir. Bu iki teori arasındaki temel fark, adaletin kapsamı ve uygulanışı konusundaki yaklaşımlarında yatmaktadır. Rawls, bireylerin özgürlük ve eşitlik gibi temel değerlere sahip olması gerektiğini savunurken, Walzer, adaletin ancak toplumun kendine has değerleri ve ihtiyaçları çerçevesinde anlam kazanabileceğini belirtir. Bu nedenle, çokkültürlü toplumlar söz konusu olduğunda, Rawls'un evrenselci yaklaşımı her bireye eşit haklar tanıırken, Walzer'ın göreceli yaklaşımı, farklı kültürel grupların özgünlüğünü ve toplumsal adaletin bu çeşitliliğe göre şekillendirilmesi gerektiğini öne sürer.

John Rawls ve Michael Walzer'ın adalet üzerine geliştirdikleri teoriler, çokkültürlü toplumlarda adaletin sağlanması konusunda farklı yaklaşımlar ve metodolojiler sunmaktadır. Rawls'un evrensel değerler üzerine kurulu adalet teorisi, çokkültürlü toplumların farklı kültürel grupların hak ve özgürlüklerini koruma altına alacak genel geçer bir adalet anlayışını benimsemesini teşvik

eder. Bu yaklaşım, her bireyin temel hak ve özgürlüklere eşit erişimini garantileyerek, toplumun bütününe yönelik bir adalet sağlamayı amaçlar. Ancak, bu genel geçer ilkelerin uygulanması, kültürel özgürlüklerin kapsamını ve eşitliğin nasıl sağlanacağını belirleme konusunda zorluklar ortaya çıkarabilir. Özellikle, kültürel özgünlüklerin korunması ve geleneksel değerlerin gözetilmesi gerektiğinde, Rawls'un evrensel adalet anlayışı, bu özgünlüklere yeterince duyarlı olmayabilir. Walzer'ın yaklaşımı ise, adaletin çokkültürlü toplumlar içinde farklı kültürel grupların değerlerine ve ihtiyaçlarına duyarlı bir şekilde ele alınması gerektiğini vurgular. Bu perspektif, adaletin toplum içindeki çeşitli kültürel yapıları anlama ve onlara saygı duyma ilkesi üzerine inşa edilmiş olup, toplumsal adaletin her grubun kendi içindeki değer yargılarına uygun şekilde tasarlanması gerektiğini öne sürer. Walzer'a göre, adaletin sağlanması, her kültürel grubun özgünlüğünü ve toplumsal pratiklerini göz önünde bulundurarak, bu grupların kendi içerisinde belirleyeceği adalet standartlarına dayanmalıdır (Armağan, 2007).

Walzer'ın teorisi ise, çokkültürlü toplumların adaleti sağlamak için diyalog ve müzakereye dayalı bir yaklaşım benimsemesine teşvik eder. Bu yaklaşım, kültürel gruplar arasındaki farklılıkları ve değerleri dikkate alarak, her bir grup için uygun olan adalet anlayışını geliştirmeye çalışır (Göğüş, 2012: 40-41). Çokkültürlü toplumlar, adalet ve eşitlik gibi kavramların uygulanmasında farklı yaklaşımlar gerektirir. John Rawls ve Michael Walzer'ın adalet teorileri, bu konuda farklı perspektifler sunarak, çokkültürlü toplumların adalet olgusunu ele alabilecekleri çeşitli yaklaşımlar ve stratejiler önerir. Bu teoriler, farklı kültürel grupların hak ve özgürlüklerini korumaya yönelik önemli temeller sağlar, ancak aynı zamanda çokkültürlü toplumların karşılaştığı bazı sorunları ve zorlukları da ortaya koyar.

Rawls ve Walzer'ın adalet teorileri arasındaki farklılıklar, çokkültürlü toplumların adalet anlayışlarını ve uygulamalarını nasıl geliştirebileceklerine dair önemli tartışmalara yol açmaktadır. Rawls'un evrensel adalet anlayışı ve Walzer'ın çokkültürlü adalet yaklaşımı, her ikisi de toplumların adaleti sağlamak için dikkate alabilecekleri önemli düşünceler sunar. Bu bağlamda, çokkültürlü toplumların adaleti sağlamak için hem Rawls'un hem de Walzer'ın teorilerinden yararlanabileceği öne sürülebilir. Özellikle, Rawls'un eşit hak ve özgürlükler ilkesi, farklı kültürel grupların temel haklarını korumak için önemli bir temel sağlarken, Walzer'ın diyalog ve müzakereye dayalı adalet yaklaşımı, çokkültürlü toplumların karşılaştığı farklı değer ve normları dikkate alarak adaleti sağlamaya çalışır. Rawls ve Walzer'ın adalet teorilerinin çokkültürlü toplumlar için önemli bir rehber olduğu söylenebilir. Bu teoriler, farklı kültürel grupların hak ve özgürlüklerini koruyarak, adalet ve eşitlik sağlama konusunda çokkültürlü toplumların önemli bir çerçeve sunar. Bu nedenle, çokkültürlü toplumlar, Rawls ve Walzer'ın görüşlerini adalet anlayışlarını ve uygulamalarını geliştirmek için kullanarak, daha adil ve eşitlikçi bir toplum yaratma yolunda önemli adımlar atabilir.

John Rawls ve Michael Walzer'ın adalet ve çokkültürlülük üzerine geliştirdikleri teoriler, modern politik felsefenin önemli mihenk taşlarından birini oluşturur. Rawls'un evrenselci yaklaşımı, bireylerin eşit hak ve özgürlüklere sahip olduğu bir düzeni savunarak, adaletin temelini genel geçer ilkeler üzerine kurar. Bu çerçevede, Rawls adaletin, bireylerin sosyal, kültürel veya ekonomik farklılıklarından bağımsız olarak uygulanabileceği evrensel bir değer olduğunu öne sürer. Öte yandan, Walzer'ın göreceli yaklaşımı, çokkültürlü toplumların çeşitliliğini ve kültürel gruplar arasındaki farklı değerleri temel alır. Walzer, adaletin toplumun kendi iç dinamikleri ve değer yargıları çerçevesinde şekillenmesi gerektiğini savunarak, kültürel özgünlüklerin ve yerel pratiklerin adalet anlayışına entegre edilmesinin önemini vurgular.

Her iki düşünür de çokkültürlü toplumlarda adaletin sağlanması konusunda derinlemesine bir analiz sunarken, bu konuda farklı yollar önerir. Rawls, bireyin özgürlüklerini ve eşitliklerini vurgulayarak, adaleti bir toplumun her bireyi için ulaşılabilir bir hedef olarak görür. Walzer ise, toplumsal adaletin, her topluluğun kendine has özelliklerine ve değerlerine saygı gösterilmesi

gerektiğini belirterek, adaletin daha yerel ve kontekstüel bir yaklaşımla ele alınmasının gerekliliğine işaret eder.

Bu iki perspektif, modern adalet teorisi içinde birbiriyle rekabet eden ancak aynı zamanda toplumların karşı karşıya olduğu adalet sorunlarına farklı çözüm yolları sunan iki yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Rawls'un evrenselcilik ve Walzer'ın görecelilik anlayışı, adaletin ve çokkültürlülüğün karmaşık doğasını anlamamıza yardımcı olurken, her iki teori de bireylerin ve toplulukların adalet anlayışlarını şekillendirmede önemli katkılarda bulunur. Bu çalışmalar, çokkültürlü toplumların adaleti nasıl tanımlayıp uygulayabileceği konusunda zengin bir tartışma ortamı sunar ve adaletin hem evrensel hem de yerel boyutlarını aydınlatır.

4. Sonuç

Çokkültürlü toplumlarda adaletin sağlanması, sosyal dokunun sağlamlaştırılması ve toplumsal barışın korunması açısından hayati bir öneme sahiptir. Adaletin dağıtımı, bireysel ve topluluk hakları arasında denge kurmayı gerektirirken, bu dengeyi sağlamanın yolları üzerine teorisyenler farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu bağlamda, adalet anlayışları üzerine yapılan tartışmalar, bireylerin ve toplulukların hakları ile evrensellik kavramı etrafında şekillenmektedir.

Michael Walzer, adaletin kültürel bağlama göre değişkenlik gösterdiğini ve evrensel bir adalet anlayışının mümkün olmadığını savunur. Walzer'a göre, her toplum kendi içerisinde adaleti tanımlama ve uygulama yöntemlerini geliştirir. Bu durum, adaletin kültürel relativizm ile yakından ilişkili olduğunu gösterir. Walzer'ın bu görüşü, adaletin sadece içsel bir değer olmadığını, aynı zamanda toplumların kendi tarihleri, gelenekleri ve sosyal yapıları içerisinde şekillendiğini vurgular. Bu perspektiften bakıldığında, adaletin kültürel olarak belirlenen norm ve değerlere göre şekillendiği ve bu yüzden evrensel bir modelin uygulanamayacağı sonucuna varılır.

John Rawls ise adaleti, bireysel haklar ve toplumsal sözleşme teorisi çerçevesinde ele alır. Rawls'un "Adaletin İlkeleri" teorisinde adalet, bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin korunmasını ve toplumsal faydanın en büyük ölçüde artırılmasını amaçlar. Rawls, adaletin bir toplumsal konsensüs aracılığıyla sağlanabileceğini ve bireyciliğin bu süreçte önemli bir yer tuttuğunu savunur. Rawls'un teorisi, evrensel ilkeler etrafında şekillenen bir adalet anlayışını destekler ve bireylerin özgürlüklerinin ve haklarının evrensel olarak tanınması gerektiğini öne sürer.

Walzer ve Rawls arasındaki bu temel farklılık, adaletin nasıl tanımlandığı ve uygulanabileceği konusunda derin bir tartışma alanı oluşturur. Walzer'ın kültürel relativizmi ve Rawls'un evrenselcilik yaklaşımı, adaletin çokkültürlü toplumlarda nasıl ele alınması gerektiği sorusuna farklı yanıtlar sunar. Bu bağlamda, adaletin sağlanmasında bireysel ve topluluk hakları arasındaki denge, her iki teorisyenin de üzerinde durduğu bir konudur, ancak bu dengeyi sağlama yolları konusunda farklılık gösterirler. Çokkültürlü toplumlarda adaletin sağlanması, bu teorilerin ışığında hem kültürel farklılıklara saygı gösterilmesini hem de bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin korunmasını gerektiren karmaşık bir süreçtir. Adaletin uygulanabilirliği, bu çerçevede, hem bireysel hakların evrensel olarak tanınması hem de toplumsal ve kültürel farklılıkların gözetilmesi gerektiği anlayışı üzerine kurulmalıdır. Bu, teorisyenlerin sunduğu farklı adalet yaklaşımlarının, çokkültürlü toplumlarda adaletin sağlanması konusunda bütüncül ve kapsayıcı bir yaklaşım geliştirmede bir araya getirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Liberal düşüncenin yaygınlaşmasıyla birlikte, toplumsal problemlerin kaynağında liberalizmin etkili olduğu iddiası, akademik ve politik tartışmaların merkezinde yer almaktadır. Bu bağlamda, John Rawls'un bireyciliği öne çıkaran yaklaşımı ile Michael Walzer'ın toplulukçu düşüncesinin karşıtlığı, adaletin farklı yorumlarını ortaya koymaktadır. Rawls, bireysel özgürlükler ve eşitliğin, politik bir gücün keyfiyetine terk edilemeyecek kadar temel unsurlar olduğunu savunurken, Walzer siyasi gücün, adaletin sağlanmasında vazgeçilmez bir rol oynadığını belirtir. Her iki

teorisyenin adalet anlayışları arasındaki bu temel farklılıklar, çokkültürlü toplumlarla ilgili tartışmalarda önemli bir yere sahiptir.

Rawls'un teorisinde, toplumsal adalet, bireylerin haklarına ve fırsat eşitliğine dayanan bir yapı üzerine kuruludur. Bu yapı, "bilgisizlik perdesi" altında, herkesin eşit başlangıç noktasında olduğu ve adaletin ilkelerinin objektif bir şekilde belirlenebileceği bir toplumsal sözleşme modelini önerir. Rawls'a göre, bireylerin temel hakları ve özgürlükleri, toplumun herhangi bir grubunun çıkarlarına feda edilemez. Bu, liberalizmin bireyciliğe verdiği önemin bir göstergesidir. Diğer yandan, Walzer'ın toplulukçu yaklaşımı, adaletin toplumsal ve kültürel bağlamlar içinde anlam kazandığını ve her toplumun kendi adalet anlayışını geliştirmesi gerektiğini savunur. Walzer, siyasi gücün, toplumsal değerler ve normlar çerçevesinde adaleti şekillendirme ve uygulama yeteneğine sahip olduğunu öne sürer. Bu perspektif, toplulukların kendi içerisindeki dayanışmayı ve kolektif değerleri ön plana çıkarır.

Bu iki teorinin çokkültürlülüğe katkısı, adaletin uygulanabilirliği ve çokkültürlü toplumlarda adaletin nasıl sağlanabileceği konusundaki tartışmalara yeni bir boyut getirmektedir. Rawls'un evrenselci ve bireyci yaklaşımı ile Walzer'ın toplulukçu ve relativist perspektifi, çokkültürlü toplumlarda adaletin nasıl tanımlanıp uygulanabileceği konusunda farklı yollar sunar. Her iki teorinin de çokkültürlülüğe yaklaşımı, bu toplumlarda adaletin sağlanması için gerekli çerçeveyi belirleme konusunda önemli katkılar sunmaktadır. Sonuç olarak, bu çalışma, Rawls ve Walzer'ın adalet anlayışlarının temelini, beslediği kaynakları ve aralarındaki farkları ele alarak, çokkültürlülük bağlamında adaletin nasıl ele alınabileceğini teorik bir çerçevede tartışmıştır. Her iki teori de çokkültürlü toplumlarda adaletin sağlanması konusunda önemli görüşler sunarken, bu teorilerin uygulanabilirliği ve pratikteki etkileri, ayrı bir araştırma konusu olarak ele alınmalıdır. Bu tartışma, çokkültürlü toplumlarda adaletin sağlanmasında çeşitli yaklaşımların önemini vurgulamakta ve bu alanda daha fazla araştırma yapılmasının gerekliliğine işaret etmektedir.

Kaynakça

- Arslan, H. (2016). John Rawls ve Michael Walzer'ın adalet teorileri: Bir karşılaştırma. *Felsefe Dünyası*, 27(72), 7-26.
- Avineri, S., & de-Shalit, A. (Eds.) (1992). *Communitarianism and individualism*. Oxford: Oxford University Press.
- Bağlı, M. ve Özensel E. (2015). *Çokkültürlü vatandaşlık*. Konya: Çizgi Kitapevi.
- Balı, A.Ş. (2001). *Çokkültürlülük ve sosyal adalet*. Konya: Çizgi Kitapevi.
- Barry, B. (2001). *Culture and equality: An egalitarian critique of multiculturalism*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Baumann, G. (2006). *Çokkültürlülük bilmecesi*. (Demirakın, I. Çev.), Ankara: Dost Yayınları.
- Can, E. (2015). Michael Walzer ve çokkültürlü adalet. *Liberal Düşünce*, 20(79), 83-98.
- Göğüş, Ş. (2012). Çokkültürlü toplumda adalet: Michael Walzer'ın kültürel pluralizm teorisi. *Felsefe ve Toplum*, 24(1), 29-43.
- Hart, H. L. A. (2000). *Rawls ve Walzer: Adalet üzerine bir tartışma*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Keyman, F. (2002). *Liberalizm, devlet, Hegemonya*. İstanbul: Everest Yayınları
- Kymlicka, W. (1995). *Multicultural citizenship: A liberal theory of minority rights*. Oxford: Oxford University Press.
- Kymlicka, W. (1998), *Çokkültürlü yurttaşlık* (Yılmaz, A. Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Mason, A. (2000). *Community, solidarity and belonging: Levels of community and their normative significance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nussbaum, M. (2000). *Women and human development: The capabilities approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Özensel, E. (2012). Çokkültürlülük uygulaması olarak Kanada çokkültürlülüğü, *Akademik İncelemeler Dergisi, 1*, 55-70.
- Öztürk, A. (2007). Rawls'ın adalet teorisi ya da biçimsel hak anlayışının teorik açmazları üzerine. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 0(37), 57- 86.
- Parekh, B. (2000). *Rethinking multiculturalism: Cultural diversity and political theory*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Parekh, B. (2002), *Çokkültürlülüğü yeniden düşünmek* (Tanrıseven, B. Çev.), Ankara: Phoenix Yayınları
- Rawls, J. (1971). *A theory of justice*. Cambridge MA: Harvard University Press.
- Rawls, J. (1972), *A theory of justice*. Cambridge MA: Harvard University Press
- Rawls, J. (1993). *Political liberalism*. New York: Columbia University Press.
- Rawls, J. (2006), *Halkların Yasası ve kamusal akıl düşüncesinin yeniden ele alınması* (Evrin, G. Çev), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Rawls, J. (2007). *Siyasal liberalizm*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Spinner-Halev, J. (2000). *Surviving diversity: Religion and democratic citizenship*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Taylor, C. (1994). The politics of recognition. In A. Gutmann (Ed.), *Multiculturalism: Examining the politics of recognition* (pp. 25-73). Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Tully, J. (1995). *Strange multiplicity: Constitutionalism in an age of diversity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Vatandaş, C. (2002). *Çok kültürlülük*. İstanbul: Değişim Yayınları.
- Walzer, M. (1983). *Spheres of justice: A defense of pluralism and equality*. New York: Basic Books.
- Walzer, M. (1997). *On toleration*. New Haven: Yale University Press.
- Walzer, M. (1992). *Spheres of justiz, a defence of pluralism and equality*, (Herkommer, H. Çev.), Frankfurt.
- Walzer, M. (2010). *Haklı savaş haksız savaş*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Yayla, A. (2000). *Liberal bakışlar*. Ankara, Liberte Yayınları